

zda vůbec může být bez ní kvalitní výzkum s detailní znalostí daného prostředí prováděn. Z toho ovšem plyne řada výhod, stejně jako omezení. Vědci touto metodou pracující si musí obzvláště dávat pozor na normativní soudy a předpoklady. Velmi snadno mohou podlehnout pokušení hodnocení (jako např. v případě recenzovaného sborníku na str. 139 při informaci o prohlášení turnovské opozice z roku 2000). Dlužno podotknout, že autoři jednotlivých případových studií tyto nástrahy v zásadě úspěšně zdolali.

Teoreticky nejcennější částí sborníku je závěrečná kapitola, jež jednak shrnuje obecnější závěry, které vyplynuly z předchozích statí, jednak konstruuje několik nových tezí a hypotéz – zabývá se předpokladem aplikace teorie koalic na komunální politiku, odlišným fungováním systémů v závislosti na jejich velikosti, dopady volebních systémů a odlišné volební strategie v obcích různé velikosti a mechanismem vlivu politické geografie na volební výsledky v komunálních volbách a jeho případnými odlišnostmi do volební geografie parlamentní. I zde lze vznést několik polemických otázek, zvláště co se týče aplikace teorie koalic. Přes argumentaci uvedenou ve sborníku se autor recenze domnívá, že tuto teorii aplikovat lze, a to s omezením pouze u nejmenších obcí. Argumenty možnost aplikace relativizující lze totiž v zásadě podobně aplikovat i na úroveň celostátní, zvláště po parlamentních volbách v roce 2002.

Sborník *Komunální politické systémy* představuje vynikající počín, výzvu a příslib do budoucna. Výzkum komunální politiky nemá v naší politologii před sebou špatné vyhlídky.

Stanislav Balík, Katedra politologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně

Bradley F. Abrams

THE STRUGGLE FOR THE SOUL OF THE NATION. CZECH CULTURE AND THE RISE OF COMMUNISM

Lanham, Boulder, New York, Toronto, Oxford: Rowman & Littlefield Publisher, Inc., 2004, 363 stran.

Zrod a krátké fungování tzv. lidově-demokratického režimu Třetí československé republiky zůstávají v porovnání s jinými významnými epochami a zlomy v českých a československých dějinách stále poněkud na okraji zájmu českých společenských věd. Období po roce 1989 přirozeně přineslo poptávku po badatelském uchopení první, tzv. Masarykovy republiky, která byla vydávána za vzor a důležitý předpoklad pro etablování demokracie v postkomunistickém Československu. Podobně silný zájem byl přirozeně také na zkoumání otázek spojených s nástupem komunistů v Československu a tzv. stalinským obdobím vývoje komunistického Československa (období let 1948–1960). Z autorů významných děl věnovaných politickým dějinám první republiky jmenujme např. Antonína Klimka a jeho *Boj o Hrad*, autory sdružené v Masarykově ústavu Akademie věd (Eva Broklová, Jan Rataj aj.) či Janu Čechurovou a její bádání v oblasti politického stranictví. Výzkum druhého zmíněného období je pak v českém prostředí symbolizován jménem Karla Kaplana, institucionálně pak Ústavem pro soudobé dějiny.

Přirozeně vznikla také díla věnovaná problematice let 1945–1948, ale jejich rozsah i dosah je ve srovnání s bádáním v oblasti první republiky i totalitního Československa pouhým zlomkem. Každý další badatelský počín na tomto poli proto musí být přivítán, zvláště jedná-li se o dílo takového rozsahu i kvalit, jakým je recenzovaná publikace, tedy kniha *The Struggle for the Soul of the*

Nation. Czech Culture and the Rise of Communism amerického historika Bradleyho F. Abramse, zabývající se problematikou rychlého přechodu československé společnosti k socialistickým modelům po druhé světové válce, resp. vytvořením předpokladů pro ovládnutí československé politiky a celého společenského života Komunistickou stranou Československa.

Abrams se tuto otázku pokouší nahlédnout prostřednictvím analýzy poválečné debaty nejvýznamnějších ideových proudů v české politice a politické publicistice. Jako východisko k této analýze mu slouží více než dvouletá důkladná badatelská práce v Praze a ve Vídni, založená na zmapování šesti celostátních deníků a více než třiceti časopisů s politicko-publicistickým zaměřením, které v Československu vycházely v letech 1945–1948; vedle toho se přirozeně opírá také o další primární i sekundární prameny publikované v anglickém, ale také německém a českém jazyce.

V první části, kterou bychom mohli označit za metodologicko-heuristickou, autor nastiňuje základní východiska své práce a vyrovnává se s některými předsudky či klišé, která se objevují v souvislosti s rychlým etablováním komunistické nadvlády v Československu po druhé světové válce. Relativizaci těchto klišé autor zčásti včleňuje také do některých hypotéz, které čtenáři v první části knihy předkládá. Základní hypotézou je přesvědčení, že československá společnost neupadla do komunismu proto, že na území Československa byly dislokovány sovětské vojenské jednotky či poradci z řad NKVD, ale zejména díky podpoře „národa“ pro takový vývoj.

Jak autor ukazuje v následující kapitole s názvem Druhá světová válka a východoevropská revoluce, přinesla válka, ale také období, které jí předcházelo, významnou sociální změnu v řadě oblastí společenského, politického a ekonomického života; tuto změnu označuje autor za daleko výraznější

než v případě zemí ležících na západ od Německa. S pomocí statistických dat autor vykresluje obraz hospodářsky i společensky rozvrácené, resp. převrácené východní Evropy: nacistická vojska, ale také guerillové armády se na východní frontě chovaly k civilnímu obyvatelstvu daleko brutálněji (zahynulo cca 10 % východoevropského obyvatelstva), v průběhu války i po ní došlo k obrovským transferům obyvatelstva, některé země byly materiálně zcela rozvráceny (Maďarsko, Jugoslávie, Polsko), významná (židovská) část východoevropské buržoazie byla vyvražděna apod. Ze všech těchto skutečností Abramsovi vychází logická souslednost dějů – čím větší zničení, tím větší rekonstrukce je potřebná, čím větší rekonstrukce, tím výraznější je role státu, který tenduje k ovládnutí hospodářství a sociálnímu inženýrství.

Tuto obecnou sociologickou analýzu proměň dále autor rozvádí na příkladu Československa. Jako zásadní se mu jeví fakt, že nacistická likvidační politika se v Protektorátu zaměřila vedle židovského obyvatelstva především na inteligenci. V této souvislosti je podle autora potřeba nahlížet jako zásadní otázku rozhodnutí o uzavření českých vysokých škol z roku 1939 (Abrams toto opatření označuje za první germanizační krok protektorátního režimu), stejně jako Hitlerův rozkaz zlikvidovat po atentátu na R. Heydricha velkou část české inteligence. V této souvislosti autor odkazuje také k postoji Václava Černého, který se domníval, že za Protektorátu obstála pouze česká inteligence – jako jediná sociální vrstva nezůstala v pasivitě – což jí dává morální právo určovat vývoj Československa v poválečném období (str. 47).

Abrams se tedy přiřazuje k mnoha autorům zabývajícím se studiem české politiky, kteří se přiklánějí k názoru, že nositeli české politiky se v různých – ale vždy velmi důležitých – obdobích a zejména přelomových etapách stávají představitelé kultury, které můžeme označit jako intelektuály. V této souvislosti se dále zabývá poválečným útokem komu-

nistických tiskovin na intelektuály jako sociální vrstvu. Nahlíží přitom vnitřní rozpor komunistických postojů, kdy je na jedné straně kritizováno nadhodnocování znalosti v buržoazní kultuře, na straně druhé jsou však budovány základy pro etablování komunistických intelektuálů, kteří jsou označováni za novou inteligenci, která již nestojí „mimo třídy“, ale vyrůstá z třídy dělnické.

V této souvislosti se nabízelo srovnání s ději na „kulturní frontě“ v období první republiky, kdy byla uvnitř KSČ vedena diskuse o úloze komunistických intelektuálů a umělců, přinášející řadu zvrátů a paradoxů, ale ve zpětném pohledu poukazující antidemokratické a bolševizační principy v komunistickém hnutí – autor je sice seznámen s knihou Alexeje Kusáka *Kultura a politika v Československu 1945–1953*, ale nikoli s prací *Intelektuálové a idea komunismu v českých zemích 1900–1939* Ladislava Cabady; podobně by mnohé podnětné odkazy k úloze intelektuálů v českém politickém životě předválečného období našel v knize Jana Rataje *O autoritativní národní stát. Ideologické proměny české politiky v Druhé republice 1938–1939* i jiných publikacích. V tomto světle se přílišné soustředění na období let 1945–1948 bez hledání předchozích debat českých intelektuálů o socio-politických otázkách jeví jako určitý nedostatek, který může zkreslovat některé závěry učiněné autorem na základě „omezené“ analýzy.

České intelektuály poválečných let rozděluje Abrams do čtyř skupin – komunisté, demokratičtí socialisté, římsko-katoličtí intelektuálové a protestanti – přičemž usiluje o vyváženou prezentaci všech nastíněných směrů. Přirozeně se však jen stěží může ubránit tomu, aby také tehdy, když analyzuje myšlení nekomunistických intelektuálů, nesklozaval ke srovnávání s komunistickým proudem, který se mu jeví nejsilnější.

Co se týče komunistů, zabývá se Abrams zejména činností Zdeňka Nejedlého a Václava Kopeckého, tedy dvou komunistických

ministrů, kteří výrazným způsobem ovlivňovali ideové prostředí uvnitř KSČ a současně prezentovali v oblasti ideových konceptů KSČ. Vedle komunistických politiků analyzuje také texty Ladislava Štolla, Gustava Bareše, Jiřího Hájka aj. Poukazuje zejména na úsilí KSČ prezentovat samu sebe jako stranu vlasteneckou, která vždy hájila a bude hájit primárně zájmy českého (a slovenského) národa. Abrams – nejen v případě komunistických intelektuálů – vychází z předpokladu F. Marka, že „bitva o duši národa je bitvou o minulost“ (str. 97). Tímto prizmatem nahlíží také Nejedlého tvrzení o komunistech coby dědicích velkých tradic českého národa. Autor plasticky přibližuje, jak rychle a snadno si komunisté dokázali přivlastnit Jana Husa („Hus by dnes byl předsedou politické strany blízké komunistům“), ale také T. G. Masaryka. „V. Kopecký přibral Masaryka do komunistického Panteonu“, když prohlásil, že Masaryk bojoval proti agrárně-nacionalistické koalici a byl přirozeným spojencem KSČ. Kdyby Masaryk žil, aplaudoval by národní revoluci.

Podobně se ovšem Masarykem zaštit'ovaly další radikálně-socialistické proudy včetně prezidenta Edvarda Beneše. Ten prohlašoval, že pokud by Masaryk žil, pak by podpořil odsun německého obyvatelstva Československa, znárodnění i limitaci stranického pluralismu v podobě Národní fronty (str. 131). Ferdinand Peroutka byl přesvědčen, že osud národa „závisí také na tom, kolik z T. G. Masaryka si komunisté vezmou“. Vidíme tedy, že bitva o ideje blízké minulosti (jak se jmenují dvě z kapitol knihy, rozlišené římskou číslicí) byla pozoruhodným procesem kognitivní manipulace s dějinami, která měla ospravedlnit poválečnou národní revoluci v Československu. Jak uvádí Abrams, někteří demokratičtí socialisté se zejména do roku 1947 od komunistů příliš neodlišovali a jejich radikalismus byl poněkud zmírněn teprve poté, kdy agresivita KSČ a s ní spojených intelektuálů nadále rostla.

Demokratičtí socialisté naopak integrovali do své ideologické a ideové koncepce např. Karla Marxe a obecněji revoluční rétoriku.

Abrams na četných místech své knihy demonstrovuje přesvědčení nekomunistických intelektuálů, že čeští komunisté jsou „jiní“ než komunisté v jiných zemích. Primárně vycházel z komunistických proklamací patriotismu a české cesty k socialismu, která se bude lišit od cesty sovětské. Komunisté vyřešili rozpor mezi proklamovaným internacionalismem a požadavkem národní revoluce právě vyhlášením české cesty k socialismu, jejímž prvním krokem měla být dvouletka vyhlášená po vítězství KSČ v parlamentních volbách v roce 1946. O odlišnosti českých komunistů byla s výjimkou katolických intelektuálů přesvědčena většina nekomunistických politiků a politických publicistů. Prezident Beneš prohlašoval Klementa Gottwalda za „skutečného demokrata“, Jan Masaryk tvrdil, že čeští komunisté „jsou jiní“, diplomat Josef Korbel tvrdil, že jsou to „nejdříve Čechoslováci a až poté komunisté“ (str. 96). Namísto kritiky komunistické manipulace s historií tedy ze strany ideových protivníků KSČ přicházely zejména pochvaly a sebeklam.

Diskuse o české cestě byla logicky zahrnována širším kontextem úvah o zařazení české společnosti, resp. Československa v evropském a mezinárodním kontextu. Středobodem této diskuse byla otázka, zda Československo náleží (bude náležet) k Západu či Východu. Pozoruhodné je, že také v této diskusi se výrazněji odlišili pouze katoličtí intelektuálové sdružení kolem revue *Obzory* (Pavel Tigrid, Ivo Ducháček, Helena Koželuhová, Bohdan Chudoba), kteří jasně a zřetelně poukazovali na příslušnost českého národa k Západu. Ostatní intelektuální proudy nahlížely tuto otázku zejména v souvislosti se slovanskou ideou. Prezident Beneš se např. domníval, že „Sovětský svaz nebojoval pouze za sebe, ale za Slovanstvo“ (str. 159). Podle komunisty L. Štolla je ruský národ dědicem západní kultury, protože zachránil

Evropu před Hitlerem. Také Lev Sychrava vyzdvihoval historickou úlohu ruského národa („Ruská revoluce ... byla vybudována na myšlenkách britské a francouzské revoluce“ – str. 161). V. Černý poukazoval na to, že česká kultura je bezesporu západní; v Evropě nahlížel kulturní dichotomii Francie/SSSR a politickou dichotomii Německo/SSSR, přičemž poukazoval na snahy KSČ dosadit také do kulturní dichotomie Německo. Pokud by se to KSČ podařilo, pak by volba mezi Západem a Východem byla podle něj jasná.

Vyhraněné slovanství v poválečném Československu chápe Abrams jako kompenzaci „malého češství“, které se projevilo pasivitou v období druhé světové války. Připomeňme, že mnozí čeští intelektuálové nahlíželi francouzskou a britskou politiku appeasementu jako výrazně antislovanskou, tj. otevírající Hitlerovi možnosti k pacifikaci Slovanů. V tomto směru nahlížel např. Z. Nejedlý sovětskou revoluci jako prostředek k emancipaci Slovanů, resp. východisko z druhořadého statutu. Prezident Beneš přisuzoval Slovanům specifické vlastnosti, které je předurčují k vybudování nového, spravedlivějšího politického řádu: „Všechny slovanské národy jsou ze své přirozenosti demokratické a přirozeně vykazují silnější egalitářské tendence než jiné evropské národy“ (str. 164). Slované jsou tedy podle Beneše predestinováni k etablování lidově-demokratických režimů jako nejvyšší sociálně-politické formy uspořádání státu. Takový typ státu bude podle jeho názoru přirozeně vybudován také ze stalinského SSSR.

Pozoruhodný je také postoj protestantských intelektuálů, spojených zejména s Československou církví, k otázce ukotvení Československa v poválečné Evropě. Podle Jaroslava Pravdy Evropa a Asie po staletí sloužily Satanovi při vyhlazování Slovanů, kteří jsou povoláni vytvořit sociálně spravedlivé království Boží na zemi (str. 166). Vidíme tedy, že také velká část nekomunistických intelektuálů sklouzla k myšlence sociálního

inženýrství a mnohdy až k náboženskému fundamentalismu založenému na přecenění některých skupin obyvatel či národů. I skeptický, anglosasky pragmatický F. Peroutka se domníval, že již není možný návrat ke kapitalismu, který je ve svém zdůraznění zisku a ignorování všeho ostatního barbarský (str. 202).

Abrams tedy vykresluje obraz poválečného Československa, v němž proti sobě stojí revolučně naladěni komunisté, socialisté a národní protestantské církve na jedné straně, na straně druhé pak katoličtí intelektuálové. Zatímco první skupina prosazovala revoluci, katoličtí intelektuálové tvrdili, že „revoluce nemá v demokratické společnosti místo (Adolf Procházka, str. 241). Takto jednoznačně rozdělení do binární opozice považují za největší slabinu recenzované knihy. Autorova analýza bezesporu jasně ukazuje, že v poválečném Československu došlo k výrazné radikalizaci intelektuálů, ovšem nedomnívám se, že je možné roky 1945–1948 uchopit v dichotomii komunisté vs. katolíci. Není sporu o tom, že katoličtí intelektuálové si zachovali nejvíce „zdravého rozumu“, ale zdráhám se přiřazovat lidi typu F. Peroutky či V. Černého ke komunistické inteligenci a nepřiznat jim vlastní myšlenkovou i politickou integritu. Připomeňme navíc jedno ze zásadních tvrzení výše zmíněné Ratajovy knihy o Druhé republice, totiž že právě katoličtí intelektuálové se v tomto období snažili o revoluci, byť měla jiné charakteristiky než poválečná revoluce socialistická.

Na závěr recenze ještě připomeňme velký autorův důraz na otázku mládeže a jejího zapojení do politického života poválečného Československa. V úvodu knihy Abrams tvrdí, že války rozrušily věkovou pyramidu. Sčítání obyvatelstva v roce 1947 ukázalo, že mladí lidé ve věku 15–25 let tvoří 17 % československé populace. Podle Abramse se jedná o zradikalizovanou skupinu, která vyrostla v době hospodářské krize 30. let a dospívala během války. Autor nepochybuje o tom,

že komunistům se podařilo tuto skupinu – a vedle ní přirozeně také dělnickou vrstvu, z níž více než 60 % již v roce 1947 pracovalo ve státním sektoru – získat na svou stranu, což zásadním způsobem přispělo k úspěchu KSČ ve volbách a následně také při převzetí moci.

Závěrem recenze shrňme, že navzdory dílčím výhradám je Abramsova kniha kvalitní historickou, sociologickou i politologickou studií, která by i v českém jazykovém prostředí patřila do skupiny nejlepších. Z těchto důvodů ji čtenáři, který se zajímá o souvislosti nastolení lidově-demokratické vlády a následně komunistického režimu v Československu, vřele doporučuji.

*Ladislav Cabada, Fakulta humanitních studií
Západočeské univerzity v Plzni*

Zygmunt Bauman:

MODERNITA A HOLOCAUST

Praha: SLON, 2003, 330 stran.

Konejšivá víra v nelidskost konkrétních plánovačů a vykonavatelů „konečného řešení židovské otázky“ byla zpochybněna nejpozději vydáním reportáže Hannah Arendtové z procesu s Adolfem Eichmannem, který proběhl v Jeruzalémě v roce 1961 (česky: *Eichmann v Jeruzalémě. Zpráva o banalitě zla*. Praha: Mladá fronta, 1995). Arendtová ukázala, že holocaust nebyl prováděn morálně zruďnými jednotlivci se sadistickými sklony, ale lidmi, kteří byli jen „děsivě normální“. Tím se postavila proti interpretaci holocaustu jako výjimky v postupujícím procesu civilizace mezilidských vztahů, které s sebou údajně přinesla naše moderní společnost. Arendtová naopak ukázala, že za určitých podmínek by se holocaust v té či oné podobě mohl zopa-